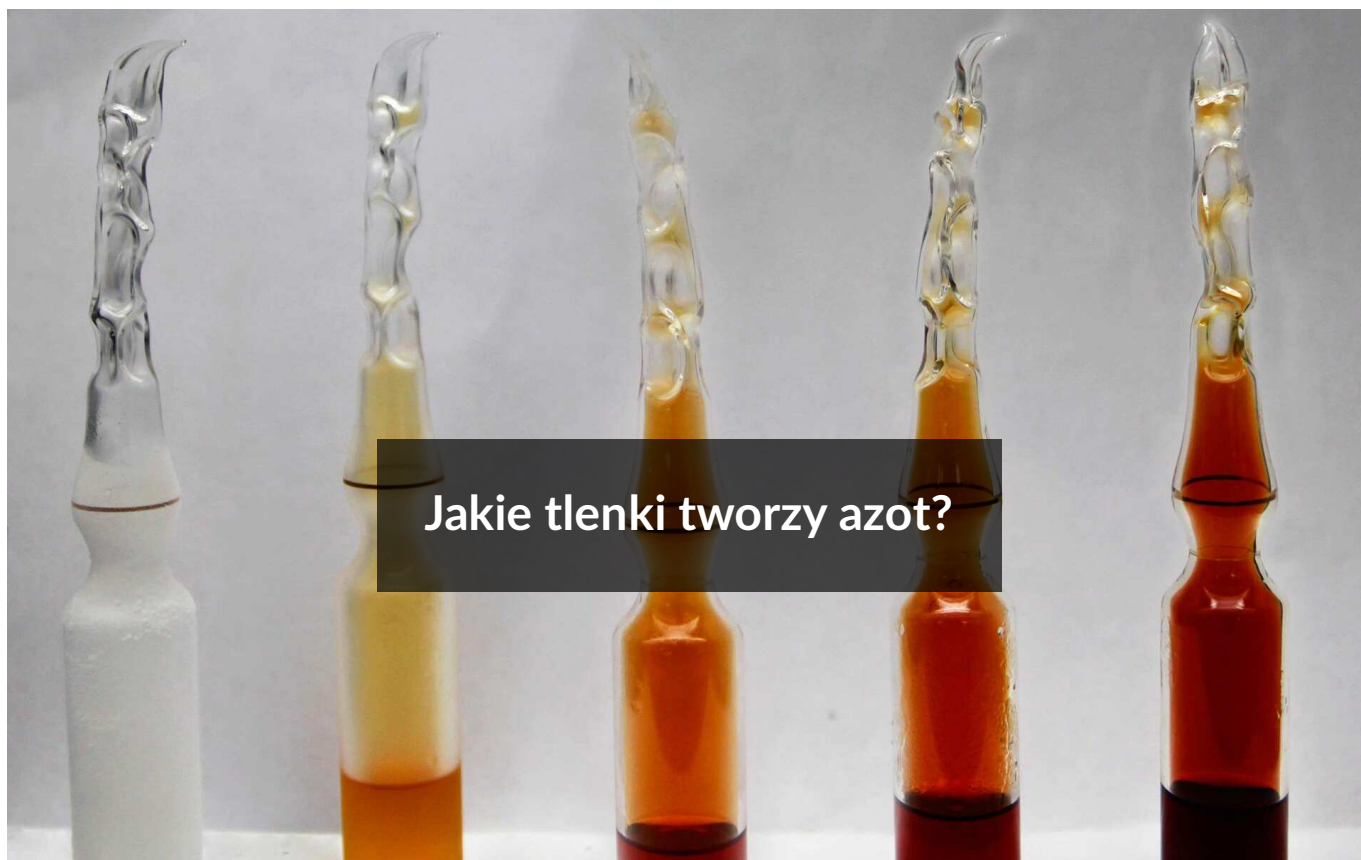

Jakie tlenki tworzy azot?

- Wprowadzenie
- Przeczytaj
- Grafika interaktywna
- Sprawdź się
- Dla nauczyciela

Na fotografii przedstawiony został tlenek azotu(IV) w różnych temperaturach. Od lewej -196°C , 0°C , 23°C , 35°C i 50°C .

Źródło: Eframgoldberg, licencja: CC BY 3.0.

Azot jest pierwiastkiem, który w stanie wolnym stanowi główny składnik atmosfery ziemskiej, a w formie związanej występuje w postaci licznych minerałów. Jest także ważnym biopierwiastkiem, występującym w organizmach żywych. Azot tworzy z tlenem szereg tlenków, a niektóre z nich, przedostając się do atmosfery (spalanie paliw, procesy technologiczne), stanowią poważne zanieczyszczenie i są jedną z przyczyn kwaśnych opadów i smogu. Czy wiesz, jakie tlenki tworzy azot i w jaki sposób je otrzymać?

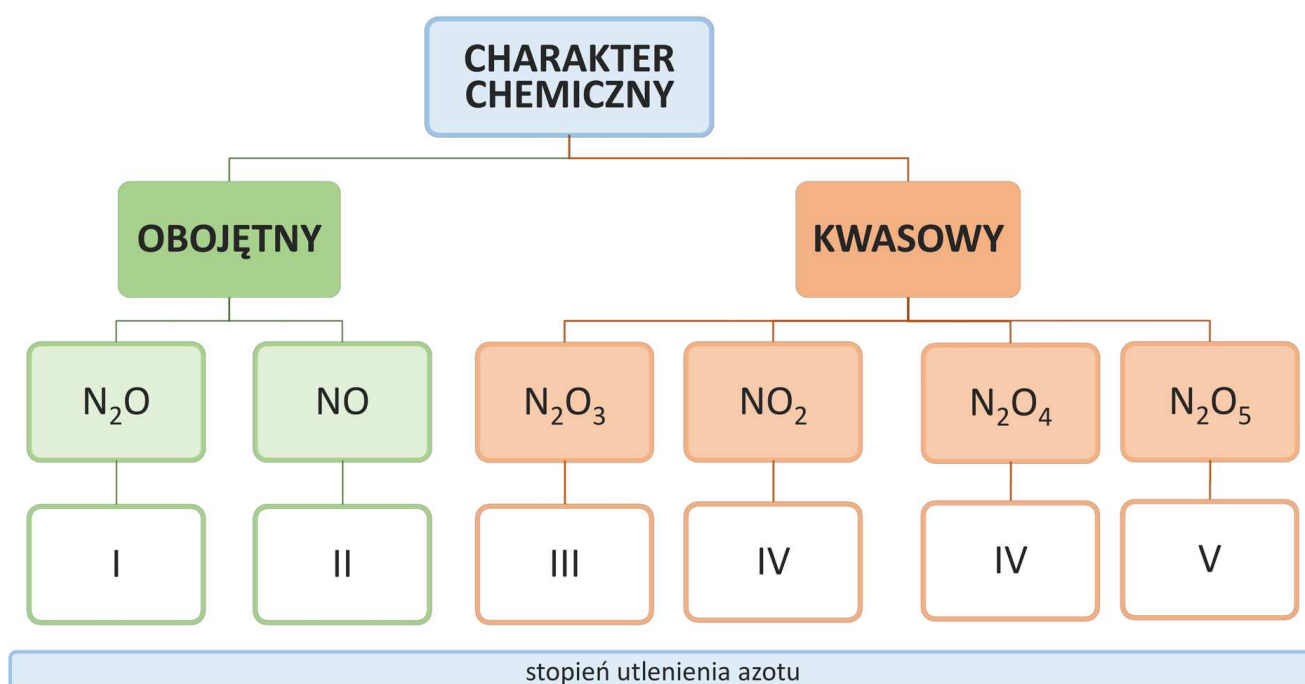
Twoje cele

- Przeanalizujesz reakcje powstawania tlenków azotu.
- Określisz charakter chemiczny tlenków azotu oraz ich budowę.
- Scharakteryzujesz właściwości fizyczne i chemiczne tlenków azotu.

Przeczytaj

Podział tlenków azotu

Azot tworzy z tlenem kilka tlenków, w których występuje na kilku różnych **stopniach utlenienia**. Tlenki azotu mają charakter kwasowy albo obojętny, w zależności od stopnia utlenienia azotu w związku, co prezentuje poniższy schemat.

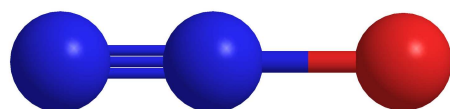

Podział tlenków azotu ze względu na charakter chemiczny

Źródło: GroMar Sp. z o.o. na podstawie M. Krzeczowska, J. Loch, A. Mizera, *Repetitorium chemia : Liceum - poziom podstawowy i rozszerzony*, Wydawnictwo Szkolne PWN, Warszawa - Bielsko-Biała 2010., licencja: CC BY-SA 3.0.

Tlenek azotu(I) (tlenek diazotu), N_2O

W temperaturze pokojowej jest to **bezbarwny gaz** o słodkawym zapachu i smaku, kiedyś stosowany jako środek znieczulający (gaz rozweselający) w zabiegach dentystycznych.

Model cząsteczki tlenku azotu(I). Kolorem niebieskim przedstawiono atomy azotu, czerwonym – atom tlenu.

Źródło: GroMar Sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

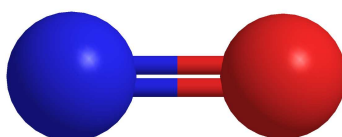
Otrzymywany w wyniku łagodnego ogrzewania azotanu(V) amonu (NH_4NO_3):

Rozkłada się z wydzieleniem tlenu, dzięki czemu podtrzymuje palenie. N_2O nie reaguje z wodą, ale się w niej rozpuszcza, tworząc roztwór obojętny. Tlenek diazotu należy do głównych gazów cieplarnianych. Będąc trzecim najważniejszym długotrwałym gazem cieplarnianym przyczynia się do powstawania dziury ozonowej i efektu cieplarnianego.

Tlenek azotu(II) (monotlenek azotu), NO

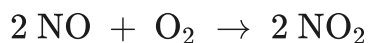
Jest to **bezbarwny gaz**, trudny do skroplenia (temperatura wrzenia -151°C). Łatwo utlenia się do NO_2 , wraz z którym stanowi produkt przejściowy w produkcji kwasu azotowego(V). Z uwagi na jeden niesparowany elektron na atomie azotu jest **rodnikiem** niestabilnym i bardzo reaktywnym.

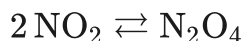
Model cząsteczki tlenku azotu(II). Kolorem niebieskim oznaczono atom azotu, czerwonym – tlenu.

Źródło: GroMar Sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

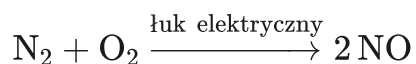
W powietrzu samorzutnie reaguje z tlenem, tworząc trujący tlenek azotu(IV).

W stanie ciekłym i stałym tlenek ten tworzy **dimery**, co zmniejsza jego reaktywność.

Tlenek azotu(II) można otrzymać na drodze bezpośredniej syntezy z pierwiastków w wysokiej temperaturze, możliwej do osiągnięcia podczas wytworzenia łuku elektrycznego.

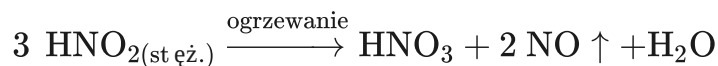
Tlenek azotu(II) powstaje podczas wyładowań atmosferycznych. Bardzo wysoka temperatura w pobliżu pioruna powoduje, że cząsteczki tlenu i azotu w powietrzu reagują ze sobą, tworząc tlenek azotu(II).

Źródło: dostępny w internecie: www.pixabay.com, domena publiczna.

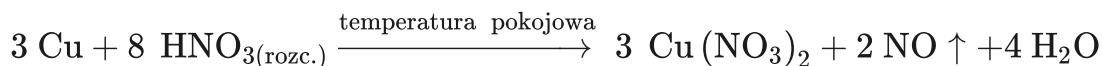
Na skalę przemysłową można otrzymać NO metodą katalitycznego spalania amoniaku (tzw. metoda Ostwalda).

W warunkach laboratoryjnych NO otrzymywany jest z kwasu azotowego(III). Kwas ten jest stabilny w roztworach rozcieńczonych. W miarę wzrostu jego stężenia lub na skutek ogrzewania, rozkłada się na kwas azotowy(V), tlenek azotu(II) oraz wodę.

Tlenek azotu(II) można również otrzymać, działając rozcieńczonym kwasem azotowym(V) na wiórki miedzi.

Ciekawostka

Tlenek azotu(II) NO odgrywa ważną rolę w organizmach żywych. Zbadano, że jest produktem przemiany materii w komórkach bakterii. W wyniku jego działania dochodzi do rozkurczu mięśni gładkich naczyń krwionośnych; ponadto NO hamuje zlepianie się płytek krwi, ma wpływ na funkcje ośrodkowego układu nerwowego (m.in. na procesy uczenia, pamięci, mechanizm drgawek, procesy neurodegeneracyjne). Leki, będące donorami NO, stosowane w walce z chorobami serca, jak dusznica bolesna, niewydolność mięśnia sercowego, wpływają rozkurczająco na naczynia krwionośne, obniżają ciśnienie tętnicze krwi. Za wyjaśnienie roli NO w układzie sercowo-naczyniowym w 1998 r. Nagrodę Nobla otrzymali: R. Furchgott, L.J. Ignarro i F. Murad.

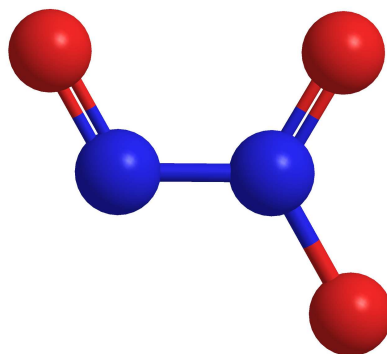

Medal noblowski

Źródło: dostępny w internecie: en.wikipedia.org, domena publiczna.

Tlenek azotu(III) (tritenek diazotu), N_2O_3

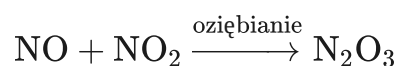
Należy do tlenków bardzo nietrwałych, z tego powodu w postaci czystej nie znajduje żadnych praktycznych zastosowań.

Model cząsteczki tlenku azotu(III)

Źródło: GroMar Sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Można go otrzymać w postaci intensywnie niebieskiej cieczy, w temperaturze niższej niż $-13,5^{\circ}\text{C}$, w reakcji:

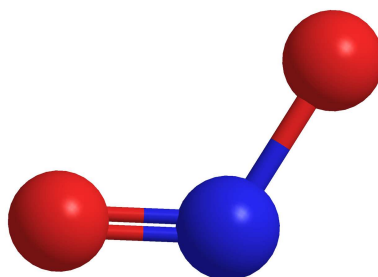

W temperaturze wyższej niż $-13,5^{\circ}\text{C}$ tlenek azotu(III) częściowo się rozkłada na NO i NO_2 , przez co barwa zmienia się na jasnożółtą.

Jest bezwodnikiem kwasu azotowego(III).

Tlenek azotu(IV) (ditlenek azotu) – NO_2

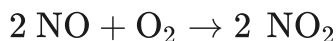
Jest to **brunatny gaz** o charakterystycznym zapachu. Jest dobrze rozpuszczalny w wodzie.

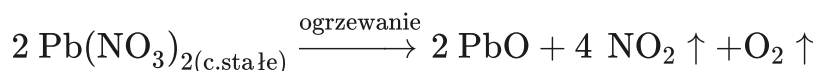
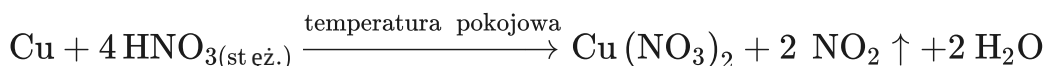
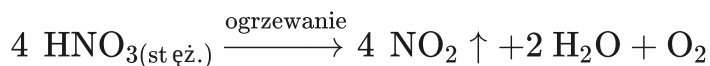
Model cząsteczki tlenku azotu(IV). Kolorem niebieskim oznaczono atom azotu, kolorem czerwonym atomy tlenu.

Źródło: GroMar Sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Na skalę techniczną otrzymuje się go po zmieszaniu tlenku azotu(II) i tlenu, zgodnie z równaniem reakcji:

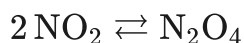

Innymi sposobami tlenek ten można otrzymać w wyniku rozkładu stężonego kwasu azotowego(V), redukcji miedzi za pomocą stężonego kwasu azotowego(V) albo w wyniku rozkładu termicznego azotanu(V) ołowiu(II), zgodnie z przedstawionymi równaniami reakcji:

Tlenek azotu(IV) jest tlenkiem kwasowym i w reakcji z wodą tworzy równomolową mieszaninę kwasu azotowego(III) i kwasu azotowego(V).

Tlenek azotu(IV) w temperaturze poniżej 147°C spontanicznie dimeryzuje, tworząc dimer N_2O_4 – gaz o słomkowej barwie:

Ze spadkiem temperatury stopień dimeryzacji rośnie.

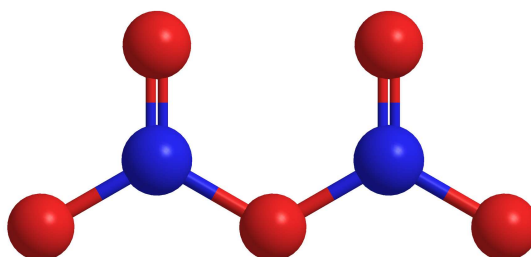
Butelka po lewej stronie zawiera tlenek azotu(IV), a butelka po prawej stronie zawiera dimer.

Źródło: dostępny w internecie: wikipedia.org, domena publiczna.

Tlenek azotu(IV) powoduje podrażnienie układu oddechowego, oczu i kaszel. Ze względu na właściwości utleniające, powoduje utlenienie Fe^{2+} zawartego w hemoglobinie do Fe^{3+} , w efekcie czego hemoglobina traci zdolność do przenoszenia tlenu. Odpowiada on także za barwę smogu.

Tlenek azotu(V) (pentatlenek diazotu) - N_2O_5

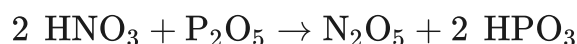
W temperaturze pokojowej przyjmuje formę białych kryształków rozpuszczalnych w wodzie.

Model cząsteczki tlenku azotu(V)

Źródło: GroMar Sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Powstaje przez odwodnienie kwasu azotowego(V) za pomocą tlenku fosforu(V) w temperaturze pokojowej. Równanie reakcji otrzymywania tlenku azotu(V):

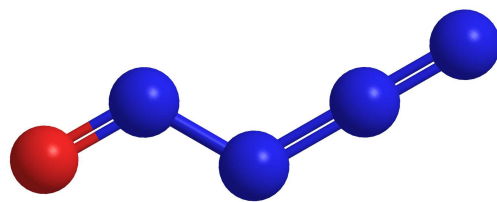

Jest związkiem nietrwałym, rozkładającym się spontanicznie w temperaturze pokojowej do dwutlenku azotu i tlenu. Związek ten reaguje gwałtownie z wodą, jest bezwodnikiem kwasu azotowego. Ze względu na jego nietrwałość nie znajduje on w formie czystej praktycznych zastosowań.

Dla zainteresowanych

Oprócz tlenków, opisanych w tekście, w pewnych warunkach można otrzymać:

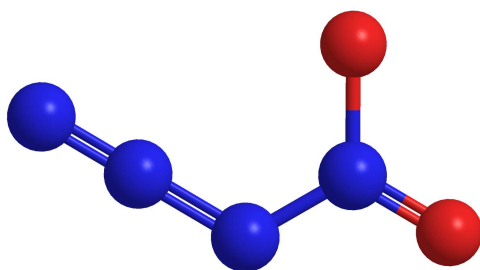
1. **Azydek nitrozyłu** N_4O – trwały w temperaturze poniżej -33°C . Po raz pierwszy syntezę nitrozyladyzu opisano w 1958 r. Otrzymano go w reakcji azydku sodu z chlorkiem nitrozyłu, w temperaturze poniżej -50°C .

Model cząsteczki azydku nitrozylu

Źródło: GroMar Sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

2. Azydek nitroilu N_4O_2 - trwały w temperaturze poniżej $-10^\circ C$.

Model cząsteczki azydku nitroilu

Źródło: GroMar Sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Słownik

stopień utlenienia

pojęcie umowne, określające liczbę dodatnich lub ujemnych ładunków elementarnych, które można by przypisać atomowi pierwiastka chemicznego, wchodzącego w skład określonego związku, gdyby cząsteczki tego związku miały budowę jonową

dimer

cząsteczka utworzona w wyniku połączenia się dwóch takich samych cząsteczek prostych (monomerów)

rodnik

atom, cząsteczka lub jon, zawierający co najmniej jeden niesparowany elektron

Bibliografia

Bielański A., *Podstawy Chemii nieorganicznej*, Tom 2, Warszawa 2010.

Klapötke T.M., Schulz A., Tornieporth-Oetting C., *Studies of the Reaction Behavior of Nitril Compounds Towards Azides: Evidence for Tetranitrogen Dioxide, N₄O₂*, Chem. Ber. 127 (1994) 2181–2185.

Krzeczkowska M., Loch J., Mizera A., *Repetytorium chemia. Liceum - poziom podstawowy i rozszerzony*, Warszawa – Bielsko-Biała 2010.

Grafika interaktywna

Polecenie 1

Czy wiesz, jaki jest obieg azotu w przyrodzie? Jakie związki azotu biorą w nim udział? Gdzie występują tlenki azotu w atmosferze i jak powstają? Zapoznaj się z poniższą grafiką interaktywną przedstawiającą ważną rolę związków azotu w chemii naszej atmosfery, a następnie rozwiąż ćwiczenia.

Grafika interaktywna pt. „Obieg azotu w przyrodzie”

Źródło: , GroMar Sp. z o.o., Na podstawie informacji dostępnych pod adresami: <http://klimat.czn.uj.edu.pl/>;

<http://www.wodr.poznan.pl/component/k2/item/3377-emisja-amoniaku-z-produkcji-zwierz%C4%99cej>, licencja: CC BY-SA 3.0.

Ćwiczenie 1

Ćwiczenie 2

Ćwiczenie 3

Sprawdź się

Pokaż ćwiczenia:

Ćwiczenie 1

Dokonaj podziału tlenków azotu ze względu na ich charakter chemiczny.

Obojętne

N_2O_5

NO_2

N_2O

N_2O_4

N_2O_3

NO

Kwasowe

Ćwiczenie 2

Jaką drogą otrzymuje się NO w przemyśle? Podaj równania reakcji. Jak myślisz, czym powinny charakteryzować się reakcje wykorzystywane w przemyśle?

Odpowiedź zapisz w zeszycie do lekcji chemii, zrób zdjęcie, a następnie umieść je w wyznaczonym polu.

Zaloguj się, aby dodać ilustrację.

Ćwiczenie 3

Jak w naturalny sposób powstaje tlenek azotu(II)?

Odpowiedź:

Ćwiczenie 4

W oparciu o podane poniżej informacje zidentyfikuj związek oraz zapisz równania opisanych reakcji chemicznych.

Związek ten jest gazem powstającym w reakcji metalu szlachetnego ze stężonym kwasem azotowym(V). Jego brunatna barwa zmienia się w trakcie dimeryzacji na słomkową.

Odpowiedź zapisz w zeszyte do lekcji chemii, zrób zdjęcie, a następnie umieść je w wyznaczonym polu.

Zaloguj się, aby dodać ilustrację.

Ćwiczenie 5

Przyporządkuj właściwości i opisy do odpowiednich tlenków azotu.

NO

gaz barwy brunatnej

powstaje w trakcie spalania azotu w temperaturze łuku elektrycznego

NO₂

powstaje w trakcie reakcji miedzi z rozcieńczonym kwasem azotowym(V)

dimer

gaz barwy słomkowej

N₂O₄

powstaje w trakcie reakcji miedzi ze stężonym kwasem azotowym(V)

bezbarwny gaz

ma charakter obojętny

ma charakter kwasowy

Ćwiczenie 6

Określ charakter chemiczny tlenku azotu(V), zapisując równania odpowiednich reakcji chemicznych.

Odpowiedź zapisz w zeszycie do lekcji chemii, zrób zdjęcie, a następnie umieść je w wyznaczonym polu.

Zaloguj się, aby dodać ilustrację.

Ćwiczenie 7

Reakcja rozkładu tlenku azotu(V) na tlenek azotu(IV) i tlen jest reakcją pierwszego rzędu względem substratu. Napisz równanie tej reakcji.

Odpowiedź zapisz w zeszycie do lekcji chemii, zrób zdjęcie, a następnie umieść je w wyznaczonym polu.

Zaloguj się, aby dodać ilustrację.

Ćwiczenie 8

Podaj sposoby, którymi można otrzymać tlenek azotu(IV). Zapisz równania tych reakcji.

Odpowiedź zapisz w zeszycie do lekcji chemii, zrób zdjęcie, a następnie umieść je w wyznaczonym polu.

Zaloguj się, aby dodać ilustrację.

Dla nauczyciela

Autor: Gabriela Iwińska

Przedmiot: Chemia

Temat: Jakie tlenki tworzy azot?

Grupa docelowa:

Szkoła ponadpodstawowa, liceum ogólnokształcące, technikum, zakres podstawowy i rozszerzony

Podstawa programowa:

II. Rozumowanie i zastosowanie nabytej wiedzy do rozwiązywania problemów. Uczeń:

- 1) opisuje właściwości substancji i wyjaśnia przebieg procesów chemicznych;
- 2) wskazuje na związek właściwości różnorodnych substancji z ich zastosowaniami i ich wpływem na środowisko naturalne.

Zakres podstawowy

VII. Systematyka związków nieorganicznych. Uczeń:

- 4) opisuje typowe właściwości chemiczne tlenków pierwiastków o liczbach atomowych od 1 do 20, w tym zachowanie wobec wody, kwasów i zasad; pisze odpowiednie równania reakcji w formie cząsteczkowej i jonowej;
- 5) klasyfikuje tlenki pierwiastków o liczbach atomowych od 1 do 20 ze względu na ich charakter chemiczny (kwasowy, zasadowy, amfoteryczny i obojętny); wnioskuje o charakterze chemicznym tlenku na podstawie wyników doświadczenia.

XXII. Elementy ochrony środowiska. Uczeń:

- 2) wymienia podstawowe rodzaje zanieczyszczeń powietrza, wody i gleby (np. metale ciężkie, węglowodory, produkty spalania paliw, freony, pyły, azotany(V), fosforany(V) (ortofosforany(V)), ich źródła oraz wpływ na stan środowiska naturalnego; opisuje rodzaje smogu oraz mechanizmy jego powstawania.

Zakres rozszerzony

VII. Systematyka związków nieorganicznych. Uczeń:

4) opisuje typowe właściwości chemiczne tlenków pierwiastków o liczbach atomowych od 1 do 20 oraz Cr, Cu, Zn, Mn i Fe, w tym zachowanie wobec wody, kwasów i zasad; pisze odpowiednie równania reakcji w formie cząsteczkowej i jonowej;

5) klasyfikuje tlenki ze względu na ich charakter chemiczny (kwasowy, zasadowy, amfoteryczny i obojętny); projektuje i przeprowadza doświadczenie, którego przebieg pozwoli wykazać charakter chemiczny tlenku; wnioskuje o charakterze chemicznym tlenku na podstawie wyników doświadczenia.

XXII. Elementy ochrony środowiska. Uczeń:

2) wymienia podstawowe rodzaje zanieczyszczeń powietrza, wody i gleby (np. metale ciężkie, węglowodory, produkty spalania paliw, freony, pyły, azotany(V), fosforany(V) (ortofosforany(V)), ich źródła oraz wpływ na stan środowiska naturalnego; wymienia działania (indywidualne/kompleksowe), jakie powinny być wprowadzane w celu ograniczania tych zjawisk; opisuje rodzaje smogu oraz mechanizmy jego powstawania;

Kształowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje matematyczne oraz kompetencje w zakresie nauk przyrodniczych, technologii i inżynierii;
- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji.

Cele operacyjne

Uczeń:

- analizuje reakcje powstawania tlenków azotu;
- określa charakter chemiczny tlenków azotu oraz ich budowę;
- charakteryzuje właściwości fizyczne i chemiczne tlenków azotu.

Strategie nauczania:

- strategia asocjacyjna.

Metody i techniki nauczania:

- analiza materiału źródłowego oraz ćwiczenia uczniowskie;
- dyskusja;
- technika zdań podsumowujących;
- burza mózgów;
- metoda JIGSAW;
- grafika interaktywna.

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca w grupach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda;
- rzutnik multimedialny.

Przebieg lekcji

Faza wstępna:

1. Zaciekawienie i dyskusja. Nauczyciel zadaje uczniom pytania, zaciekawiając tematem. Przykładowe pytania: gdzie występuje azot w stanie wolnym, a gdzie w formie związanej? Skąd biorą się kwaśne deszcze oraz smog?
2. Prowadzący lekcję określa cel zajęć i informuje uczniów o ich planowanym przebiegu. Przedstawia kryteria sukcesu oraz podaje temat lekcji: „Jakie tlenki tworzy azot?”
3. Rozpoznawanie wiedzy wyjściowej uczniów. Uczniowie na forum klasy wymieniają się posiadanymi informacjami tego, jakie tlenki tworzy azot.

Faza realizacyjna:

1. Praca metodą JIGSAW. Nauczyciel dzieli losowo uczniów na grupy. Są to tzw. grupy eksperckie. Każdy uczestnik zostaje ekspertem, który w istotny sposób przyczyni się do sukcesu całej grupy. Każdy uczeń występuje w roli uczącego się i nauczającego. Zespoły otrzymują arkusze papieru i mazaki. Nauczyciel przydziela im różne zagadnienia do opracowania:
  - I grupa: tlenek azotu(I) N_2O ;
  - II grupa: tlenek azotu(II) NO ;
  - III grupa: tlenek azotu(III) N_2O_3 ;
  - IV grupa: tlenek azotu(IV) NO_2 ;
  - V grupa: tlenek azotu(V) N_2O_5 .
2. Każda grupa zapoznaje się z informacjami w ramach swojego zagadnienia, korzystając z dostępnych źródeł informacji, w tym z e-materiałów. W opracowaniach grupy zwracają uwagę na budowę wewnętrzną, właściwości i zastosowanie podanych materiałów lub pierwiastków. Efektem pracy powinno być wspólne opracowanie na podstawie dyskusji oraz uczenia się nawzajem.

3. Na umówiony znak uczniowie tworzą nowe grupy tak, aby w każdej nowej grupie znaleźli się eksperci z wszystkich pozostałych grup.
4. Eksperti kolejno relacjonują to, czego nauczyli się w swoich pierwotnych grupach, czyli ekspert grupy I uczy pozostałych tego, czego się nauczył sam przed chwilą itd. Uczący uczestnicy przekazują wiedzę pozostałym uczniom. Każda z grup w ten sposób zapoznaje się z całym materiałem przewidzianym do realizacji na danej jednostce lekcyjnej.
5. Eksperti wracają do swoich pierwotnych grup, konfrontują zdobytą wiedzę, uzupełniają, sprawdzają, czy wszyscy posiadają zbieżne informacje w omawianych kwestiach.
6. Uczniowie samodzielnie analizują medium bazowe – grafikę interaktywną pt. "Obieg azotu w przyrodzie". W ramach sprawdzenia zdobytej wiedzy, rozwiązują ćwiczenia załączone do medium.
7. Uczniowie samodzielnie sprawdzają swoją wiedzę wykonując ćwiczenia zawarte w e-materiale „Sprawdź się”.

Faza podsumowująca:

1. Uczniowie, pracując w parach, tworzą krzyżówkę podsumowującą zajęcia. Pary siedzące obok siebie wymieniają się krzyżówkami i rozwiązują je.
2. Podsumowanie – uczniowie, wykorzystując technikę świateł, podsumowują, czy osiągnęli kryteria sukcesu.

Praca domowa:

1. Uczniowie wykonują pozostałe zadania z e-materiału – zestaw ćwiczeń.

Materiały pomocnicze:

- arkusze papieru A4/A3;
- mazaki.

Wskazówki metodyczne opisujące różne zastosowania multimediu:

- Multimedia może być wykorzystane przez ucznia w fazie przygotowania do lekcji lub przygotowywania się do pracy kontrolnej.